

МОТИВАЦІЯ ЯК ФАКТОР УСПІШНОСТІ В ОСВІТНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Р.А. Ковтун

Класичний приватний університет, kovtun_r@ukr.net

Успішність освітньої діяльності студента залежить від багатьох соціально-психологічних і соціально-педагогічних чинників. Серед соціально-психологічних чинників виокремлюють індивідуально-типологічні особливості студента, які, на жаль, не завжди враховуються викладачем. А саме залежність успішності навчання від мотивації, її сили та структури.

Дослідженню проблеми мотивації в освітній діяльності присвячені роботи О. Дусавицького [1], С. Занюк [2], А. Маркової [3], О. Столяренко [4] та ін.

У дослідженнях, присвячених вивченню студентського віку, розглядаються питання пов'язані з особистісними особливостями студентів (Т. Корнілова, О. Григоренко та ін.), залежності професійних переваг студентів від їх індивідуально-типологічних особливостей (В. Морошин, І. Соколів та ін.). Наголошується також в дослідженнях залежність успішності навчальної діяльності від мотивації (М. Ліпкин).

Мотивація – це циклічний процес безперервного взаємного впливу та перетворень, у якому суб'єкт дії та ситуація взаємно впливають одне на одного, і результатом якого є певна поведінка. Мотив є стійкою особистою властивістю суб'єкта, збуджуючим фактором до здійснення окремих дій. На думку Л. Столяренко: «Мотив – це збудження до діяльності, пов'язане з задоволенням потреби суб'єкта» [4, с. 44].

Навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений в певну діяльність, – в даному випадку освітню діяльність. Як підкреслює А. Маркова, мотивація навчальної діяльності складається з ряду спонукань, що постійно змінюються. Тому становлення мотивації є не просте зростання позитивного або посилювання негативного ставлення до навчальної діяльності, а

ускладнення структури мотиваційної сфери, що стоїть за ним, спонуканнями, які її складають [3]. Тому, при аналізі мотивації освітньої діяльності, головне не тільки визначити домінуючі мотиви, але і зробити аналіз всієї структури мотиваційної сфери студента.

Зазвичай продуктивну творчу активність особистості в освітньому процесі дослідники пов'язують саме з пізнавальною мотивацією, а не з мотивацією успіху. Існує істотна закономірність: студенти із високим рівнем навчання та з низьким рівнем відрізняються один від одного не за рівнем інтелекту, а за силою, якістю і типом мотивації освітньої діяльності. Так, висока позитивна мотивація може компенсувати недолік спеціальних здібностей або недостатній запас знань, умінь і навиків, граючи роль компенсаторного чинника. Проте у зворотному напрямі компенсаторний механізм не спрацьовує. Іншими словами, яким би здатним і ерудованим не був студент, без мотивації до навчання успіхів він не доб'ється. Наприклад, експерименти при вивченні технічної творчості студентів показали, що висока позитивна мотивація до цієї діяльності може навіть компенсувати недостатній рівень спеціальних здібностей. Ті, хто зацікавлений в навчанні, створюють оригінальніші моделі, ніж їх одногрупники з високим рівнем спеціальних здібностей, але з низькою мотивацією до даної діяльності.

У дослідженні Н. Власової описуються два види мотивації – довільний і мимовільний. Довільний план мотивації виявляється тоді, коли мотиви у студента викликаються довільно без сторонньої допомоги. Мимовільний план мотивації виявляється в тому разі, якщо мотиви хтось спеціально формує.

П. Якобсон виділяє декілька типів мотивації, пов'язаних з результатами освітньої діяльності:

- 1) мотивація, яка умовно може бути названа «негативною». Під негативною мотивацією вчений розуміє спонукання студента, викликані усвідомленням певних незручностей і неприємностей, які можуть виникнути, якщо він не буде вчитися (докори з боку батьків, викладачів). Така мотивація не приводить до успішних результатів;

2) мотивація, що має позитивний характер, але так само пов'язана з мотивами, закладеними поза самою діяльністю. Ця мотивація виступає в двох формах. У одному випадку така позитивна мотивація визначається вагомим для особистості соціальним прагненням (почуття відповідальності перед близькими). Інша форма мотивації визначається вузькоособистісними мотивами: схвалення оточуючих, шляхи до особистісного благополуччя;

3) мотивація, яка є в основі самої навчальної діяльності (мотивація, пов'язана безпосередньо з цілями учіння, задоволення допитливості, подолання перешкод, інтелектуальна активність).

В. Апелът виділив наступні мотиви навчання:

– соціальні (борг і відповідальність, розуміння соціальної значущості учіння, прагнення зайняти певну позицію у відношенні з оточуючими, дістати їх схвалення);

– пізнавальні (орієнтація на оволодіння новими знаннями, закономірностями, орієнтація на засвоєння способи отримання знань);

– комунікативні (спілкування з однолітками, дорослими);

– мотиви саморегуляції (орієнтація на придбання додаткових знань і потім на побудову спеціальної програми самовдосконалення).

На думку А. Маркової існує три типи ставлення студента до навчання:

1) негативне (бідність і вузькість мотивів, пізнавальні мотиви вичерпуються інтересом до результату, не сформовані вміння ставити цілі; подолання труднощів);

2) байдуже (або нейтральне), яке характеризується тими ж особливостями що і негативне ставлення;

3) позитивне (аморфне) – спостерігаються нестійкі переживання новизни, допитливості, ненавмисного інтересу; розуміння і первинне осмислення цілей, поставлених вчителем;

4) позитивне (пізнавальне) характеризується перевизначенням і довизначенням завдань вчителя; постановка нових цілей і виникнення на цій основі нових мотивів;

5) позитивне (особисте) характеризується супідрядністю мотивів і їх ієрархією; стійкістю і неповторністю мотиваційної сфери; збалансованістю і гармонією між окремими мотивами [3].

До видів мотивів можна віднести пізнавальні і соціальні мотиви. Якщо у студента в ході навчання переважає спрямованість на зміст навчального предмету, то можна говорити про наявність пізнавальних мотивів. Якщо у студента виражена спрямованість на іншу людину в ході навчання, то говорять про соціальні мотиви. І пізнавальні, і соціальні мотиви мають рівні: широкі пізнавальні мотиви (орієнтація на засвоєння добування знань), мотиви самоосвіти (орієнтація на придбання додаткових знань).

Навчальна мотивація, як і інші види мотивації характеризується стійкістю, спрямованістю і динамічністю. Стійкість навчальної мотивації досліджувалася А. Марковою, Л. Золотих, Т. Платоновою, Б. Савонько та ін. Ґрунтуючись на дійсному представленні стійкості, автори розглядають її в комплексі з такими характеристиками навчальної мотивації, як сила, усвідомленість, дієвість, сформованість головного мотиву діяльності, орієнтація на процес тощо.

Дослідження О. Савонько, І. Іменітової показали, що зв'язок стійкості мотиваційної структури з її динамічністю полягає в диференціації компонентів в структурі, їх впорядкування з тенденцією до стійкості структури. Це дозволяє дослідникам припускати, що абсолютне домінування процесуальної мотивації додає структурі велику стійкість. Але якою б не була мотивація, вона створює лише потенційну можливість розвитку студента, оскільки реалізація мотивів залежить від процесів ставлення цілей. У виконаних під керівництвом А. Маркової дослідженнях Т. Лях та О. Чувалової підкреслено, що особово-значущий суттєвостворюючий мотив у студентів може бути сформований і що цей процес реалізується в послідовності становлення його характеристик. «Спочатку навчально-пізнавальний мотив починає діяти, потім стає домінуючим і набуває самостійності і потім усвідомлюється», тобто першою умовою є організація, становлення самої освітньої діяльності. При цьому сама

дієвість мотивації, як показала О. Чувалова, краще формується при напрямі на способи, чим на результат діяльності.

У той же час результати дослідження (М. Ліпкин, Н. Яковлєва) продемонстрували, що поєднання високих рівнів пізнавального і змагального мотивів сприяє формуванню високого рівня успішності у закладі вищої освіти, тоді як переважання аверсивних тенденцій при одночасно низькому рівні змагального мотиву приводить до низьких результатів навчання. Найбільший вплив на академічні успіхи надає підсвідома потреба у поєднанні з високою потребою в досягненнях.

Як показують соціально-психологічні дослідження, мотивація навчальної діяльності неоднорідна, вона залежить від безлічі чинників: індивідуальних особливостей студентів, характеру найближчої референтної групи, рівня розвитку студентського колективу тощо. З іншого боку, мотивація поведінки студента, виступаючи як психічне явище, завжди є віддзеркаленням поглядів, ціннісних орієнтацій, установок того соціального прошарку (групи, спільності), представником якого є особистість.

Дослідження О. Савонько та Н. Симонова щодо вивчення мотивації в оволодінні іноземною мовою у закладах вищої освіти виявили чотири мотиваційні орієнтації (на процес, результат, оцінку викладачем і на «уникнення неприємностей»), деякі разом з іншими компонентами навчальної мотивації визначають напрям, зміст і результат навчальної діяльності. На їх думку, особливості зв'язків між мотиваційними орієнтаціями дозволяють виділити дві істотні характеристики: по-перше, стабільність зв'язків (за критерієм щільності) між орієнтаціями на процес і результат, з одного боку, і орієнтаціями на «оцінку викладачем» і «уникнення неприємностей», з іншого, тобто відносну незалежність їх від умов навчання; по-друге, варіабельність зв'язків (за критерієм домінування і «питомій вазі») залежно від умов навчання (типу ВНЗ), розкладу занять, особливості навчальної програми, зокрема цільові установки та інше.

У дослідженнях з цієї проблеми розкриті чинники, через які можна впливати на внутрішню динаміку мотиваційних структур, а, отже, управляти їх перебудовою. До таких чинників відносяться зняття оцінки і тимчасових обмежень, демократичний стиль спілкування, ситуація вибору, особистісна значущість, вид діяльності (продуктивний, творчий). Творчий характер проблемної ситуації стимулює тенденцію до диференціювання і впорядкування компонентів структури, тобто тенденцію до стійкості.

Отже, все розглянуте вище свідчить про складність навчальної мотивації як психологічного феномена, управління якою в освітньому процесі вимагає урахування її структурної організації, динамічності, вікової обумовленості. Навчальна мотивація, як особливий вид мотивації, характеризується складною структурою, однією з форм якої є структура внутрішньої (на процес і результат) і зовнішньої (нагорода, уникнення) мотивації. Істотні такі характеристики навчальної мотивації, як її стійкість, зв'язок з рівнем інтелектуального розвитку і характером освітньої діяльності. Поєднання високих рівнів пізнавального і змагального мотивів сприяє формуванню високого рівня успішності студентів у закладі вищої освіти, тоді як переважання аверсивних тенденцій при одночасно низькому рівні змагального мотиву приводить до низьких результатів їх навчання.

Література:

1. Дусавицкий А.К. Развитие личности в учебной деятельности. Москва, 1996. 204 с.
2. Занюк С.С. Психологія мотивації. Київ : Либідь, 2002. 304 с.
3. Маркова В.А. Формирование мотивации учения в школьном возрасте : пособие для учителя. Москва : Просвещение, 1983. 96 с.
4. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с.